

SOBRE L'ORIGEN DE *TORLIT* 'SEBEL·LÍ, BURHINUS OEDICNEMUS L.

Joan VENY
Institut d'Estudis Catalans
Universitat de Barcelona

1. El *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana (DECat)*, de Joan Coromines, és l'obra màxima de l'etimologia catalana. A cada consulta que hi fem, ens descobrim davant tanta erudició i saviesa. Tanmateix, tothom admetrà que no és el mateix ocupar-se d'unes quantes etimologies que desllatigar-ne, com diria Mossèn Alcover, tota la massa lèxica de la llengua. I, atesa la insuperable autoritat de Coromines, el lector corre el risc de donar-ho tot per bo, quan s'ha de reconèixer que l'etimologia no és una ciència exacta i que el resultat de la recerca pot ser erroni, sobretot quan falta documentació. En tals casos hem de ser indulgents amb el Mestre i, sense ànim de retret, cal, si és possible, fer una altra proposta que creiem més correcta, tenint en compte sobretot que, a diferència de quan escrivia Coromines, avui tenim una informació, antiga i dialectal, més copiosa, que ens pot ajudar a situar-nos en el bon camí.¹

Volem ocupar-nos avui de l'etimologia d'un ocell, el *torlit* 'sebel·lí, *Burhinus oediconemus*', que el *DIEC* defineix així:

Ocell de la família del burínids, d'uns 40 cms. de llargada, camallarg, plomatge bru amb dues barres blanques a les ales, d'hàbits terrejants.

Aquesta definició es pot completar dient que té uns grans ulls grocs i que, cap al tard o a la nit, emet un característic crit planyívol —d'infant, l'he sentit més d'una vegada a Sa Ràpita (Campos, Mallorca)—, dues característiques que cal tenir en compte: la primera no ha passat desapercebuda pel poble (vegeu la foto que figura dins Keith/Gooders 1980: 118), com es pot veure en la cançó popular que em deia la meva àvia (i que trobo en el *DCVB* i en Mayol 1978):

1. Em plau expressar el meu profund agraïment a José Enrique Gargallo, per la revisió d'aquest text, i a Jordi Sargatal, per la seva informació.

Vida trista, vida trista,
 vida trista per a mi:
 m'emprèn com es xebel-lí
 que cova ets ous amb sa vista.

Josep Moll (1957: 229) ja explicava la raó d'aquesta atribució popular: «La costumbre que tienen de observar fijamente su puesta durante las horas de mucho sol con sus enormes ojos amarillos, ha sido causa de que el vulgo tenga la creencia de que incuba sus huevos con la mirada», observació que recull el *DCVB* (1959): «pel costum de contemplar fit a fit els ous dins el niu, amb els seus gran ulls grocs»; i també Coromines «per la seva mirada fixa, que observa de lluny atentament com una persona molt viva»; cf. it. *occhione*. milanès *ogiùn* (*DEI*, s. v. *occhione*²).

Quant al segon atribut, el seu típic cant resulta nuclear per a aclarir-ne l'etimologia, com veurem.

2. Vet aquí el que diu Coromines a propòsit de *torlit*:

«*Torlit* o *estorlit* diuen a l'Emp[ordà]. [...]: formes de compromís entre *torlina*, variant de *tord*, i *estorlic*, var. d'*estornell*» (*DECat*, VIII, 598b, 51-55).

Bruguera (1996) recull la mateixa informació:

«*Torlit* 'mena d'ocell', forma de compromís entre *torlina*, variant de *tord*, i *estorlic*, variant de *estornell*».

Resulta evident que la relació amb *tord* o amb *estornell* és gratuïta; el *torlit* no s'assembla a aquests ocells per la mida del seu cos, el plomatge o el crit. A més, *torlina* no apareix en el corpus etimològic del *DECat* (ni de Bruguera 1996) i, per tant, no se'n dona l'ètim.

És desconcertant que Coromines, a propòsit de *xorlit* (juntament amb *xurla*, *xurra*, *xorrec*), reconegui que és un nom d'ocell «a base d'una imitació de la seva veu» (*DECat*, IX, 610b: 5-6) i, en canvi, no relacioni *torlit* amb aquesta mateixa motivació.

3. Des d'ara, intentarem mostrar —certament no ens serà difícil— que *torlit* té un origen onomatopèic, basat en el crit de l'ocell. Començant per la informació dels llibres d'ornitologia catalans:

se sent cap al tard fent un *quirrolíi* (Banyoles, Massip 1980)

«*currlii* gemeguejant», «*quirrolíi* agut» (Alt Camp, Domingo/Concernau 1982: 70)

De nit emet un crit planyívol molt característic (Osona, 1991)

emetent el seu inconfusible reclam (Menorca, Ramos 1994: 89)

O també de naturalistes castellans:

su característico grito (“*chorrlí*, *chorlí*”) (Bernis 1995)

«un *currlii* gimiente, como el zarapito, o un agudo *quirrolíi* con la síl-laba central descendiente» (Peterson *et al.* 1980: 171)

típico silbido, al anochecer sobre todo, lastimero, *currlii* o *pecorruí* (Sáez-Royuela 1980)

un silbido fino, *cur-li* (Keith-Gooders 1980: 455)

Cal notar també la informació de Griera, *Tresor* (s. v. *sebel-lí*): «fa un crit estrany».

D'altra banda, Orellana (1795), en ocupar-se del *terretit*, probable geosinònim de *torlit*, ja n'anticipava la motivació:

Terretit. És com un tauladí, de color de cendra, ó pardench. I el pico prim, i larch. Pardal molt ruinet. Cria fora de les lagunes. Les terretites fan una cria, y en cada una ne trahuen quatre, ó cinch. La etimologia d'el nom es perqu'el seu cant es *tiritititi* (Orellana 1795).

També cal tenir en compte els mimologismes, o interpretació en llenguatge articulat i cobert de significat, del crit de l'ocell:

tira-lí, tira-lí (Mallorca), *te l'he vist, te l'he vist* (Eivissa), *perevic* (< *Pere Vic*) (S'Arzacó [Mallorca] (*AOIB*, 60)

Sembla evident que la imitació d'aquest crit és a l'origen de *torlit*, amb una *i* final sempre (so “agudo”, “fino”) i un ritme binari: *torlit* (la Selva, 1982; Empordà, 1978), a partir de la síl·laba central descendent, amb les variants *sorlit* (var. *sirlot*, amb metàtesi; *xarlot*, amb palatalització afavorida potser per l'homonimització amb l'antropònim; cf. les variants occitanes *charlot, pichot, charlot, charloutine, Tresor*), *surlic; galdric* (Ortega, 2017); amb accent a la primera síl·laba (*tòrlit*, Osona 1994; Vallès, Bros/Miralles/Real 1982: 45) o amb canvi de timbre (*tèrlit*, Banyoles, Massip 1980: 84; *tèrrit* [*xamberlic*], Ortega). També és possible el ritme ternari, que apareix en significants d'una altra estructura, però gairebé sempre amb un accent final a la *í*: *samarlic* (Segrià, Urgell, Noguera: Aixalà 1987: 140), *xorrobot* (El Campell [Llitera], Aixalà 1987: 140), i sobretot *sebel-lí*, amb les seves nombroses variants fonètiques: *xebel-lí, semel-lí* (recordem l'equivalència acústica B = M, Veny 2001), *sibel-lí, sibil-liu, sirebel-lí, xebul-lí, xibel-lí, xibelí, xibil-lí, xiribel-lí* (Balears, *AOIB*, 60); *sabarlic, saberlí, samarlí, samarlic, siberlic, ximerlic, ximerliu, xamarlic, xurrubic, xurubit, (tèrrit) xamberlic, xavarrilic* (Ortega, 2017).

També es troben casos semblants en castellà: *chorlito, chorlí, cholrito, arrumir, dormir (dormileco), pedroluís/peroluis, francolín*, aquest darrer per homonimització amb el nom d'una altra espècie (Bernis 1995, s. v. *alcaraván*); en francès (*courlis, courlieu*, dels quals el *DHLF* posa en dubte, sense prou arguments, la procedència onomatopèica); en occità (*courreli, Tresor; courliou*, Avril 1839); en italià (*chiurlì, chiurlo, DEI*; en sard *tsurrulú, DES*).

4. Documentació

Xorlit Escriv 1851; *xurlic* Dicc. Aguiló;

sebel-lí: 1561 «talayant ab ulls de saballí» (Mall. *DCVB*, s.v.); Febrer Cardona v. 1830: «*Sabellí*. [cast.] Chirlito./ [fr.] Corlieu. Courlis. Corlis / [llat.] Corlinus»; Figuera 1840 «*xabellí*. Ave, cast. alcaravan»

5. Parlarem a continuació de *estorlic*, que el *DCVB* (V, 1953), amb la variant *estorlit*, atribueix al *Falco milvus* ‘falcó’, amb un exemple de Blanch (1888), i, a més, amb l’accepció figurada. «Es diu afectuosament d’un infant vivarró», amb citació de Víctor Català. I, a propòsit de l’ètim, afirma «el primer element pot relacionar-se amb *astor*; la terminació *-lic*, *-lit* roman inexplicada, si no és que suposem una adaptació al nom de lloc *Estarlic*».

Quasi 30 anys després, el *DECat* (s. v. *estornell*; III, 788a, 40-41) dissenteix de Moll afirmant, amb raó, que «la vaga consonància amb *estor* no val res com a indicatiu etimològic» i proposa com a origen el nom primitiu de *estornell* (llat. *STURNUS*, amb diminutiu) amb «la normal dissimilació *estornins* > *estorlins*, d’on el singular *estorlí*, i en la *-c* haurà influït el tipus *esterlocat/estorlocat* [...]; el significat ‘estornell’ ja el va donar el diccionari Vogel, sens dubte per comunicació de l’escriptora mateixa [Víctor Català]»; també recull el significat translatici ‘molt viu, molt eixerit’. És evident que l’il·lustre i admirat etimologista va desencaminat car l’estornell (*estorní < *STURNINU*) no té cap semblança amb el *torlit*, ni amb la mida, ni amb el plomatge, ni amb el cant.

Cal afegir, a propòsit de la relació possible que fa Moll amb el topònim *Estarlic*, que és producte de la fantasia.

No hi ha dubte que l’*estorlic* és una variant de *torlit*, amb l’oclusiva *[-k]*, que, en altres mots, presenta sovint alternança amb *[-t]* (cf. dial. *càntuc*, *càntut*). El *DG* 1932 l’introduïa amb el significat de ‘pedret (ocell)’, mot que no apareixia a l’ordre alfabètic amb aquest valor; però a partir del *DIEC* 1995 ja es trobava *estorlic* com a sinònim de *torlic*, equivalència que és admesa per naturalistes (Sargatal/Llinàs 1978 i Ortega 2017). L’addició del segment *es-* s’explicaria per la seva incorporació al ritme ternari del mot, ajudat pel paral·lelisme d’altres noms d’ocells començats per aquest segment (*esparver*, *esplugabous*, *estiverol*, *escorxadador*, *esmerla*, per citar ornitònims empordanesos; noteu una de les variants occitanes, *escourreli*, *Tresor*).

6. Quant a la motivació de l’extensió de significat ‘molt viu, vivarró’ de *torlit*, ha de relacionar-se sens dubte amb la grandària, fixesa i vivor dels ulls de l’ocell, interpretats per metonímia i aplicats al *torlit* com a símbol de llestesa, d’eixoriviment; ens ajuda a aquesta interpretació l’expressió mallorquina *uys de xebel·lí*, que, segons Figuera (1840, s.v. *uy*), significa «Bona vista. [cast.] Ojos de lince».

7. Finalment voldria fer una matisació sobre l’origen del geosinònim *sebel·lí/sibel·lí*, del qual Coromines fa aquest comentari (que és absent en Bruguera):

«*Sibel·lí* [Lab(èrnia) 1840]: a causa del Cant de la Sibil·la i de la semblança dels mots es confongué bastant, sobretot vulgarment, amb el grup de *sibilar/sibil·lació/sibilar* (*xiular*), d’on resultà l’aplicació de *sibel·lí* a sons i actituds animals; i en particular a l’ocell *sebel·í* anomenat en francès *courlis*, *courlieu*, cast. *chorlito*, *chirlito*, cat. dial. *xorlit*, caracteritzat per un crit agut» (*DECat*, VII, 918a: 9-16).

Conexim bé la capacitat de l’eminent lexicògraf de relacionar mots d’estructura similar, del català o d’aquest amb altres llengües, però, en el cas de *xebel·lí*, *sibel·lí*, creiem que és sobrer el vincle amb *Sibil·la* (jo mateix, que usava, d’infant, *xibel·lí/xebel·lí* mai l’havia relacionat amb *Xibil·la*) o amb els cultismes *sibilar*, etc., desconeguts pel vulgar,

o amb el mot *siular/xiular*: davant les múltiples variants, n'hi ha prou amb la imitació del crit.

8. Conclusions

1) De l'examen del crit que emet el *Burhinus oedimemus* i de la comparació amb les seves variants en català i equivalents en altres llengües romàniques es desprèn que *torlit* no té res a veure ni amb el *tord* ni amb l'*estornell*, sinó que és un mot de base clarament onomatopèica, que provoca en català varietats de ritme binari o ternari.

2) Que en la definició del mot caldria que en els diccionaris de llengua figuressin els atributs dels ulls grossos i el seu típic cant, per les conseqüències que tenen en les diverses denominacions i en la cultura popular.

3) Que *estorlic* no és una espècie diferent, sinó una simple variant de *torlit*, afirmació compartida pels ornitòlegs.

4) Que l'accepció 'molt viu, despert' està relacionada amb la fixesa del seus ulls.

5) Que, per a *sebel·lí*, també de base onomatopèica, no s'ha de veure cap relació amb *Sibil·la*.

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

Aguiló Dicc.= *Diccionari Aguiló. Materials lexicogràfics aplegats per Marian Aguiló i Fuster*, revisats i publicats sota la cura de Pompeu Fabra i Manuel de Montoliu, Barcelona, 1914-1934.

AIXALÀ, Xavier (1987): *Els ocells de les terres de Ponent*. Lleida: Dilagro.

AOIB= AGUILÓ, Cosme / MESTRE, Antoni (2017): *Atles ornitoniímic de les Illes Balears*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans / Institut d'Estudis Baleàrics.

AVRIL, Joseph-Toussaint (1839): *Dictionnaire occitan-français*. Apt: Édouard Cartier.

BERNIS, FRANCISCO (1995): *Diccionario de nombres vernáculos de aves*. Madrid: Gredos.

BROS, Vicenç / MIRALLES, Jordi / REAL, Joan (1982): *La fauna del Vallès occidental*. Sabadell: El Pot.

BRUGUERA, Jordi (1996): *Diccionari etimològic*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.

DCVB= ALCOVER, Antoni M. / MOLL, Francesc de B.: *Diccionari català-valencià-balear*. Palma de Mallorca, 1926-1962, 10 vols.

DECat = COROMINES, Joan (1980-2001): *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*. Barcelona: Curial-La Caixa, 10 vols.

DEI = BATTISTI, Carlo / ALESSIO, Giovanni (1975): *Dizionario etimologico italiano*. Firenze.

DES = WAGNER, Max Leopold (1989): *Dizionario etimologico sardo*. Cagliari: Gianni Tois.

DG 1932 = FABRA, Pompeu (1954): *Diccionari general de la llengua catalana*. Barcelona: A. López Llausàs.

- DHLF = A. Rey (dir.) (1992): *Dictionnaire historique de la langue française*. Paris: Dictionnaires le Robert.
- DIEC-1 = Institut d'Estudis Catalans (1995): *Diccionari de la llengua catalana*. Barcelona / Palma de Mallorca / València: Edicions 3 i 4 / Edicions 62 / Editorial Moll / Enciclopèdia Catalana / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- DOMINGO, Màrius / CONCERNAU, Josep Manuel (1982): *Els ocells a l'Alt Camp*. Valls: Estudis Vallencs, XI.
- ESCRIG, José (1851): *Diccionario valenciano-castellano*. València.
- FEBRER CARDONA, Antoni (2001-[1830]), *Diccionari menorquí, espanyol, francès i llatí*, edició crítica i estudi introductor a cura de Maria Paredes. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans
- FIGUERA, Pere Antoni (1840): *Diccionari mallorquí-castellà*. Palma: Esteva Trias.
- GRIERA, *Tresor* = GRIERA, Antoni: *Tresor de la llengua, de les tradicions i de la cultura popular de Catalunya*. Barcelona, 1935-1947 (2^a ed., 1966).
- KEITH, Stiert / GOODERS, John (1980): *Guía de las aves de España y de Europa*. Barcelona: Omega.
- MARTÍNEZ-VILALTA, Albert / MOTIS, Anna (1989): *Ocells del Delta de l'Ebre*. Barcelona: Lynx Edicions.
- MASSIP, Josep M. (1980): *Els ocells. Banyoles. Fauna comarcal*. Figueres: Gràfiques Montserrat.
- MAYOL, Joan (1978): *Els aucells de les Balears*. Mallorca: Moll.
- MOLL CASASNOVAS, José (1957): *Las aves de Menorca*. Palma de Mallorca: Estudio General Luliano.
- MOTJÉ, Lluís (1982): *Els ocells de la comarca de la Selva*. Girona: edició de l'autor.
- ORELLANA, Marc Antoni (1795): *Catálogo y descripció dels pardals de l'Albufera de València*, dins *Pardals i peixos*. Sueca, 1972, Lletra Menuda (edició facsímil).
- ORTEGA, Enric (2017): *Diccionari etimològic dels noms científics dels ocells dels Països Catalans*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- PETERSON *et al.* 1980 = PETERSON, Roger / MONTFORT, Guy / HOLLOM, P. A. S. (1980): *Guía de campo de las aves de España y de Europa*, 4^a ed. Barcelona: Omega.
- PIAT, L. (1894): *Dictionnaire français-occitanien*. Montpellier.
- RAMOS, Enric (1994): *Els aucells de Menorca*. Mallorca: Moll.
- SÁEZ-ROYUELA, Ramón (1980): *La guía de Incafo de las aves de la Península Ibérica*. Madrid: Incafo.
- SARGATAL, Jordi / LLINÀS, Rosa (1978): *Els ocells de l'Empordà*. Figueres: Centre Excursionista Empordanès.
- Tresor* = MISTRAL, Frédéric (1878-1886): *Lou Tresor dóu felibrige ou Dictionnaire provençal-français*, Aix-en-Provence.
- VENY, Joan (2001): *Llengua i entorn natural*. Barcelona: Edicions 62.